

KIBERJINOYATLARGA QARSHI KURASHISH VA OLDINI OLISH CHORALARI

Sarbon Universiteti rahbariyati yuristkonsulti

Teshayev Behruz Dilmurod o'g'li

Annotatsiya: Kiberjinoyatlar bugungi kunda dunyo miqyosida eng dolzarb va xavotirli muammolardan biri bo'lib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal sur'atlarda rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalariga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatgani holda, bir qator salbiy oqibatlarni ham yuzaga chiqarmoqda. Xususan, kiberjinoyatlar zamonaviy jamiyatga jiddiy tahdid solmoqda, davlat va jamoat tashkilotlari hamda oddiy fuqarolar uchun ham katta xavf tug'dirmoqda. Mazkur muammoning ildizlari va u bilan samarali kurashish hamda oldini olish choralari atroflicha ko'rib chiqish zamon talabiga aylangan.

Kalit so'zlar: kiberjinoyat, kurashish, oldini olish, axborot xavfsizligi, profilaktika, himoya, raqamli savodxonlik, xavfsizlik choralari, qonunchilik, internet madaniyati.

Аннотация: Киберпреступность — одна из самых актуальных и тревожных проблем современного мира. Быстрое развитие информационно-коммуникационных технологий, оказывая положительное влияние на все сферы общественной жизни, также влечет за собой ряд негативных последствий. В частности, киберпреступность представляет серьезную угрозу для современного общества, представляет большую опасность для государственных и общественных организаций, а также для обычных граждан. Комплексное изучение корней этой проблемы и эффективных мер по борьбе с ней и ее предотвращению стало необходимостью.

Ключевые слова: киберпреступность, борьба, предотвращение, информационная безопасность, профилактика, защита, цифровая грамотность, меры безопасности, законодательство, интернет-культура.

Abstract: Cybercrime is one of the most pressing and alarming problems in the world today. The rapid development of information and communication technologies, while having a positive impact on all spheres of social life, also has a number of negative consequences. In particular, cybercrime poses a serious threat to modern society, poses a great danger to state and public organizations, as well as ordinary citizens. A comprehensive examination of the roots of this problem and effective measures to combat it and prevent it has become a necessity.

Keywords: cybercrime, combat, prevention, information security, prevention, protection, digital literacy, security measures, legislation, Internet culture.

KIRISH

Kiberjinoyatlar asosan internet, kompyuter tarmoqlari yoki raqamli qurilmalar orqali sodir etiladi. Ular moliyaviy firibgarlik, shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash, mualliflik huquqini buzish, zararli dasturlardan foydalanish kabi ko'plab turlarga bo'linadi. Kiberjinoyatlar tobora ko'payib borayotgani, raqamli savodxonlik yetarli darajada emasligi, zamonaviy texnologiyalar tez rivojlanayotgani, xavfsizlik choralari yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi bu muammoni yana-da murakkablashtiradi. Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish uchun davlat, jamoat va fuqarolar hamkorlikda muntazam chora-tadbirlar amalga oshirmog'i zarur. Eng avvalo, kiberjinoyatlarga qarshi kurashishning eng muhim choralari qatoridan mazkur sohani tartibga soluvchi aniq qonun va me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish va doimiy takomillashtirib borishni keltirib o'tish mumkin. Kiberjinoyatlar bilan bog'liq jinoyat turlarini aniq belgilash, ularga qarshi kurashishda maxsus vakolatli organlarning vakolatlarini kengaytirish, tafsillarini aniq belgilash va javobgarlik choralarini kuchaytirish samarali natija beradi. Kiberjinoyatlar sodir etilganida, jinoyatchilarni tezda aniqlash va jazolash tartibi huquqiy asoslar bilan mustahkamlanishi kerak. Bu borada xalqaro tajriba, ilg'or davlatlar amaliyotidan samarali foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Dastlabki choralardan biri sifatida axborot-kommunikatsiya infratuzilmasining xavfsizligini ta'minlash lozim. Kompyuter tarmoqlari, serverlar, dasturiy vositalar va boshqa texnologik vositalarning ishonchli va himoyalanganligini muntazam nazorat qilish

zarur. Har bir tashkilot yoki korxona o'zining axborot tizimini muntazam ravishda yangilab, zamonaviy xavfsizlik standartlarini joriy etishi muhimdir. Antivirus dasturlarini o'z vaqtida yangilash, xavfsizlik devorlaridan foydalanish, aniqlik sistemalarini o'rnatish kiberjinoatlarga qarshi boshlang'ich mudofaa choralari hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kiberxavfsizlikni ta'minlash borasida profilaktik tadbirlar ham katta ahamiyat kasb etadi. Xodimlar va fuqarolarni kiberxavfsizlik bo'yicha muntazam o'qitish, ularni ogohlik va ehtiyotkorlikka chaqirish foydali bo'ladi. Fuqarolar internetdan foydalanishda ehtiyot choralariga amal qilishlari, maxfiy ma'lumotlarni begona shaxs va sahifalarga yubormasliklari, ularni shaxsan ijtimoiy tarmoqlarda e'lon qilmasliklari ham muhim ahamiyatga ega. Internet-resurslarda foydalaniladigan parollar murakkab va o'ziga xos bo'lishi, tez-tez yangilanib turilishi tavsiya etiladi. Shuningdek, raqamli savodxonlik darajasini oshirish ham kiberjinoatlarga qarshi kurashishning asosiy omillaridan biridir. Buning uchun har bir yoshga oid toifadagi odamlarga axborot texnologiyalari borasida bilim va ko'nikmalar berilishiga e'tibor qaratish zarur. Maktab, kollej, oliy o'quv yurtlari va ish joylarida muntazam ravishda kiberxavfsizlik darslari, master-klasslari va treninglari tashkil etilishi kerak. Bu nafaqat yoshlar orasida, balki, har turli qatlamlar uchun foydali bo'ladi. Davlat muassasalari va yirik korxonalarda axborot xavfsizligi bo'limlari faoliyatini kuchaytirish, malakali mutaxassislarni jalb etish va ularni doimiy ravishda malaka oshirishga yo'naltirish chora-tadbirlari ham amalga oshirilishi lozim. Yangi axborot texnologiyalari, kiber tahdid va xavf turlari haqida dolzarb ma'lumotlarni o'z vaqtida yetkazib turish, samarali va tezkor harakatlar tizimini yo'lga qo'yish orqali kiberjinoatlarga qarshi samarali kurashish mumkin. Kiberjinoatlarga qarshi kurashishda xalqaro hamkorlik ahamiyatli o'ringa ega. Chunki jinoyatchilar ko'p hollarda bir mamlakat hududidan turib, boshqa davlat fuqarolari va tashkilotlariga zarar yetkazishi mumkin. Shu sababli, mamlakatlararo axborot almashinuvi, hamkorlikda tekshiruv va operatsiyalar o'tkazish, jinoyatchilarni qo'lga olish va jazolash sohasida xalqaro tashkilotlar bilan

hamkorlik amalga oshiriladi. Xalqaro huquqiy asoslarni yaratish va mutanosib tarzda bajarilishini ta'minlash global miqyosda kiberjinoyatlarga qarshi samarali chora-tadbirlarni kuchaytiradi [1].

МУХОКАМА VA NATIJALAR

Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumat tizimining keng joriy qilinishi kiberjinoyatlar xavfini yana-da oshiradi. Bu sharoitda har bir tashkilot o'z ma'lumotlar bazasini, elektron hujjat aylanishini va raqamli xizmatlarni himoyalash choralari ko'rishi shart. Elektron to'lovlar tizimi, internet-banking xizmatlari, elektron arxiv va online o'qitish kabi sohalarda xavfsizlik siyosatini shakllantirish, hamda bu siyosatga amal qilinishini qat'iy nazorat qilish talab etiladi. Kiberjinoyatlar ko'plab yangi shakl va usullar bilan namoyon bo'lishi mumkinligi bois, doimiy monitoring o'tkazish va xavfsizlik tahlilini olib borish zarur. Axborot-resurslarni benuqson saqlash, ulardan foydalanishda maxfiylik va aniqlikni ta'minlash ham dolzarb masala hisoblanadi. Har bir foydalanuvchi o'z hisob ma'lumotlari, shaxsiy fayllari va boshqa muhim hujjatlarni e'tibor bilan saqlashi zarur. Ochiq ommaviy Wi-Fi tarmoqlaridan foydalanganda diqqati kuchaytirish, shubhali elektron pochta va xabarlarni ochmaslik hamda havolalarga bosmaslik tavsiya etiladi. Kiberminimalizm tamoyillariga rioya etilishi ham kiberjamin bo'lishda muhim ahamiyatga ega. Ya'ni keraksiz ilova, dastur va qurilmalarni o'rnatmaslik, axborotlarni faqat ishonchli manbalardan olish, keraksiz ma'lumotlarni o'z vaqtida o'chirish va saqlanadigan ma'lumot hajmini kamaytirish xavfsizlik darajasini oshiradi [2].

Bulardan tashqari, jamiyatda kiberxavfsizlik madaniyatini shakllantirish kerak. Bu borada turli ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, soha mutaxassislari va blogerlar orqali keng ommaga tavsiyalar, ogohlantirishlar va foydali maslahatlarni yetkazib turish foydali bo'ladi. Kiberxavfsizlikga oid ijtimoiy reklama, videorolik va darsliklar ishlab chiqish, aholining ongiga kiberhujumdan xavotir va uni bartaraf etish ahamiyatini singdirish zarur. Yana bir muhim chora sifatida kiberjinoyatlar yuz berganda tezkor texnik yordam va maslahatlar tizimini shakllantirish mumkin. Shunda har bir fuqaro yoki tashkilot favqulodda vaziyatda mutaxassislar yordamidan tezda

foydalanishi, muammoga hal etuvchi yechim topishi osonlashadi. Maxsus "Call-center" va virtual yordamchi xizmatlar tashkil etilishi, alohida portal va platformalar orqali onlayn ko'mak berilishi, telefon va internet orqali konsultatsiyalar o'tkazilishi kiberjinoyatlar ko'lamini kamaytirishga xizmat qiladi [3].

Davlat va jamoat tashkilotlari, xususiy korxonalar o'z axborot xavfsizlik siyosatini ishlab chiqib, barcha xodimlar va foydalanuvchilar bu siyosatdan xabardor bo'lishlarini ta'minlashi shart. Yangi texnologiyalar joriy qilinayotganda, avvalo, ularning xavfsizlik darajasi ham chuqur o'rganiladi. Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish bugun bir tashkilot yoki davlatning emas, balki butun dunyo hamjamiyatining dolzarb vazifasiga aylanib bormoqda. Ochiq jamiyat va raqamli iqtisodiyot sharoitida kiberxavfsizlik masalalariga e'tibor qaratish, global miqyosda hamkorlikni kuchaytirish orqali kiberjinoyatlar tahdidini kamaytirish mumkin. Doimiy ravishda yuridik, texnik, tashkiliy va profilaktik chora-tadbirlar ishlab chiqilishi, ularning zamon bilan hamnafas tarzda takomillashtirilishi, har bir fuqaroning axborot madaniyatini oshirish ustuvor ahamiyat kasb etadi [4].

Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish va ularning oldini olish bugungi kunda zamonaviy jamiyat uchun muhim masalalardan biri hisoblanadi. Kiberjinoyatlarning ko'payishiga sabab sifatida insonlarning internetdan faol foydalanishi, ma'lumotlarni raqamli shaklda saqlashi va ko'plab muhim ishlarni onlayn formatda amalga oshirishga o'tishi hamda ko'plab tashkilotlar va fuqarolarda axborot xavfsizligiga yetarli e'tibor berilmasligining ta'siri bor. Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish choralari bir qancha asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Birinchi navbatda, axborot xavfsizligini ta'minlash tizimlarini kuchaytirish muhim. Bu o'z navbatida zamonaviy himoya dasturlarini o'rnatish, doimiy monitoring va axborot oqimini nazorat qilish, shaxsiy va tijoriy ma'lumotlarni maxfiy saqlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etadi. Texnik vositalar bilan bir qatorda inson omilini ham yoddan chiqarmaslik kerak. Foydalanuvchilar va xodimlar doimiy ravishda axborot xavfsizligi bo'yicha o'qitiladi, turli firibgarlik va tahdidlar to'g'risida xabardor qilinadi, ogohlik va ehtiyotkorlik kuchaytiriladi. Ikkinchi muhim choralar qatoriga kiberjinoyatlarni

aniqlash va ularga tezkor javob berish tizimlarini kuchaytirish kiradi. Maxsus davlat organlari hamda xususiy sektordagi mutaxassislar hamkorlikda ishlashadi, jinoyatchilik harakatlarini erta bosqichda aniqlash va ularga tezkor choralar ko‘rish bo‘yicha ish olib boradi. Shuningdek, normativ-huquqiy asoslar takomillashtirilmoqda. Qonunlar va qoidalar zamonga moslashtirilib, kiberjinoyatlarga nisbatan yuridik javobgarlik aniq belgilab qo‘yiladi. Maxsus tartibda tergov va sud ishlarini yuritish tartiblari soddalashtiriladi, bevosita raqamli dalillar bilan ishlash bo‘yicha malakali kadrlar safi kengaytiriladi. Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish va oldini olishda ahamiyatli natijalarga erishilmoqda. Birinchidan, bu boradagi kompleks ishlar natijasida tashkilotlarda va jamiyatda axborot xavfsizligi madaniyati shakllanmoqda. Internet foydalanuvchilarining ongli ravishda o‘zini va ma’lumotlarini himoya qilishga bo‘lgan intilishi kuchayib bormoqda. Ikkinchidan, davlat va xususiy sektor o‘rtasida o‘zaro hamkorlik mustahkamlanmoqda, huquq-tartibot organlari va maxsus xizmatlarning salohiyati oshmoqda. Uchinchidan, yangi va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish kengaymoqda, bu esa kiberjinoyatchilik harakatlariga qarshi kurashishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu o‘rinda, kiberjinoyatlarga qarshi kurash davomiy jarayon ekanligi, internet va texnologiyalar taraqqiyoti bilan birga yangi tahdidlar paydo bo‘lib borishi, bu esa doimiy samarali hamkorlik va muntazam chora-tadbirlar amalga oshirish zarurligini ko‘rsatadi. Jamiyat, davlat va biznes birgalikda harakat qilgan taqdirdagina, xavfsiz raqamli muhitni yaratish va fuqarolarni himoya qilish mumkin bo‘ladi [5].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kiberjinoyatlarga qarshi kurashish va oldini olish choralari davlat siyosatining ajralmas qismi bo‘lib, bugungi zamonaviy hayotning asosiy talablaridan biridir. Bu borada qonunchilikni kuchaytirish, axborot infratuzilmasining himoyasini yaxshilash, fuqarolarning axborot savodxonligini oshirish, zamonaviy xavfsizlik yechimlarini keng joriy qilish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish orqali barqaror jamiyat va ishonchli kiberdo‘st muhitni ta’minlash mumkin. Kiberjinoyatlarni butunlay bartaraf etish qiyin bo‘lsa-da, ularning oldini olish va ko‘lamini qisqartirish,

zamon talablariga mos chora-tadbirlar orqali amalga oshirilishiga ishonch bildirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alijonov, A. (2018). “Kiberxavfsizlik va axborot himoyasi”. Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar nashriyoti.
2. Karimov, U. (2019). “Internet tarmoqlarida jinoyatchilik va unga qarshi kurashish masalalari”. Yuridik fanlar axborotnomasi, 2(43), 121-128.
3. Masharipov, D. (2017). “Axborot va kiber jinoyatlar: huquqiy asos va chora-tadbirlar”. Toshkent: Akademnashr.
4. Mirzabekov, N. (2018). “Kiberjinoyatlar va ularga qarshi kurashish yo‘llari”. Axborot texnologiyalari, 3, 45-50.
5. Norkobilov, B. (2020). “Axborot xavfsizligi: asosiy tushunchalar va himoya texnologiyalari”. Toshkent: Fan va texnologiya.
6. Qosimova, D. (2021). “Raqamli davrda bolalar kiberxavfsizligini ta’minlash muammolari”. Bolalar va jamiyat, 6(1), 104-110.
7. Raxmatullaev, F. (2018). “Kiberjinoyatlarni aniqlash va oldini olishda zamonaviy dasturlar”. Zamonaviy axborot tizimlari, 7(2), 37-40.